

BEVRIJDING

dankzij het ontwaren van verschil
en het Verschilloze

De essentie van de Advaita-geschriften

Viveka Chudamani

(Het ware onderscheid als kroonjuweel)

en

Atma Bodha

(Beseft van Zelf)

Vertaling en commentaar

Philip Renard

S A M S A R A
2022

Ter nagedachtenis aan
mijn leraar,
Alexander Smit
(1948-1998),
die mij wees op
het ware onderscheid

Bevrijding – dankzij het ontwaren van verschil en het Verschilloze

© 2022 Philip Renard, Den Dolder

© Deze uitgave: 2022 uitgeverij Samsara, Amsterdam

Vormgeving binnenwerk: Han van Eijk

Vormgeving omslag: Erik Thé, erikthedesign.com

Letters: Scala (vertaling) en Baskerville (inleiding en commentaar)

ISBN 978 94 93228 60 3

NUR 728

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder uitdrukkelijke
en schriftelijke toestemming van uitgeverij Samsara, Amsterdam.

www.samsarabooks.com

Zie ook www.advaya.nl

Kom tot eigen stelligheid.
Kom er zelf achter terwijl je leeft –
vind je eigen plaats.
Dood namelijk, wat zul je dan
voor huis hebben?
Ah schepsel, je ziet je kans niet.
Aan het eind behoort niemand je toe.

Kabir zegt: het is moeilijk,
dit tijdsgewricht.
Kabir

Voor wezens die geboren worden is het uiterst zeldzaam om
een geboorte als mens te verwerven. Wat door deze geboorte
mogelijk wordt, is het ontwaren van het onderscheid tussen
het Zelf en het niet-Zelf, en het directe ervaren van je eigen
ware natuur. Dit is bevrijding.

Viveka Chudamani, vers 2

Geboren worden als mens is te vergelijken met
het aankomen op een eiland van juwelen.

Tulku Urgyen Rinpoche

Traditie is niet het aanbidden van as,
maar het doorgeven van vuur.

Gustav Mahler ^[1]

Inhoud

Inleiding 11

Verantwoording 21

I *Viveka Chudamani* in vertaling:

Het ware onderscheid als kroonjuweel 31

1. Introductie tot het ware onderscheid (verzen 1-72) 33
2. De wereld van verschil: de drie lichamen (en de drie staten) (v. 73-125) 36
  - A. Het fysieke lichaam (v. 74-93) 36
  - B. Het subtiele lichaam (v. 94-108) 36
  - C. Het causale lichaam (v. 109-125) 38
3. Het Verschilloze (v. 126-138) 41
4. De wereld van verschil: de vijf sluiers (v. 139-211) 43
  - A. Het fysieke (v. 156-166): de sluier van voedsel 45
  - B. Het subtiele (v. 167-208):
    - B1. de sluier van levensenergie 46
    - B2. de sluier van gedachten en emoties 47
    - B3. de sluier van intelligentie 49
  - C. Het causale (v. 209-211): de sluier van vervulling 53
5. Het Verschilloze, nogmaals (v. 212-267) 54
6. De wereld van verschil: de noodzaak van training (v. 268-380) 63
7. Het Verschilloze, opnieuw (v. 381-418) 75
8. ‘De vrucht’: bevrijding in dit leven (v. 419-581) 81

II Commentaar op de *Viveka Chudamani* 101

1. Introductie tot het ware onderscheid (v. 1-72) 103
2. De wereld van verschil: de drie lichamen (en de drie staten) (v. 73-125) 111

- A. Het fysieke lichaam (v. 74-93) 112
- B. Het subtiele lichaam (v. 94-108) 113
- C. Het causale lichaam (v. 109-125) 123
3. Het Verschilloze (v. 126-138) 136
4. De wereld van verschil: de vijf sluiers (v. 139-211) 146
  - A. Het fysieke (v. 156-166): de sluier van voedsel 157
  - B. Het subtiele (v. 167-208):
    - B1. de sluier van levensenergie 160
    - B2. de sluier van gedachten en emoties 161
    - B3. de sluier van intelligentie 168
  - C. Het causale (v. 209-211): de sluier van vervulling 187
5. Het Verschilloze, nogmaals (v. 212-267) 192
6. De wereld van verschil: de noodzaak van training (v. 268-380) 219
7. Het Verschilloze, opnieuw (v. 381-418) 259
8. ‘De vrucht’: bevrijding in dit leven (v. 419-581) 273

III *Atma Bodha* in vertaling:

Besef van Zelf 315

Korte inleiding tot Besef van Zelf 317

Besef van Zelf 319

Noten 331

Bibliografie 339

De tussenkopjes in beide geschriften* 346

Woordenlijst & Register 349

---

* Zie ook deze inhoudsopgave: *De tussenkopjes in beide geschriften* op pagina 346.

Inleiding

Dit boek *Bevrijding* gaat over het ontwaren van verschil – met name het verschil tussen wat bevrijding kan schenken en wat niet. Het handelt ook over ‘het Verschilloze’. Dit woord is niet bepaald gebruikelijk, dus het verdient enige toelichting.

‘Het Verschilloze’ is de term die in dit boek herhaaldelijk gebruikt wordt voor dat wat doorgaans ‘het Absolute’ wordt genoemd. Het Absolute kan niet vergeleken worden met iets anders, omdat het geen ‘iets’ is en daardoor ook geen verschil kent met ‘iets anders’. Ieder ‘iets’ is per definitie relatief, het *verschilt*. Het begrip ‘het Absolute’ komt vooral voor in teksten over bevrijding die vanuit een hindoeïstische of vedantische visie geschreven zijn, en wel als vertaling van *Brahman* en *Para-Brahman*. Dit Absolute of Verschilloze is hetzelfde als non-dualiteit (*advaya*, of *advaita*): het is namelijk niet twee, niet een verscheidenheid of verschillend-zijn. Het is een aanduiding voor het wezenlijke in jezelf van waaruit je iedere vorm van verschil kunt zien – en deze ook kunt *doorzien* als in uiteindelijke zin onwerkelijk te zijn. Het beseffen van het Verschilloze als je eigen werkelijkheid is datgene wat bevrijding schenkt, bevrijding uit de begoocheling door ideeën en concepten.

Veel teksten van de Advaita Vedanta benadrukken dat jij zelf dit Verschilloze bent, alleen maar ‘Dat’.* In talloze verzen en mantra’s wordt ‘Jij bent Dat’ (*Tat tvam asi*) herhaald. Met andere woorden, er wordt gezegd dat jij het Verschilloze bent en dat dit Verschilloze de grootste zegen is – het besef ervan betekent namelijk dat je bevrijd bent van een tweeslachtig, problematisch bestaan.† Jij bent werkelijk het Verschilloze.

---

* Dit zijn bijvoorbeeld teksten als de *Ashtavakra Gita*, *Ribhu Gita* en *Avadhuta Gita*. De oorsprong van uitspraken als ‘Jij bent Dat’ ligt in oudere Upanishads.

† Shankara (ca. 700-750), die te beschouwen is als de grondlegger van de Advaita Vedanta, noemde zijn school ook wel *Abheda Darshana*, dat wil zeggen ‘de School van Verschilloosheid’.

Hoe wezenlijk dit Verschilloze ook is, gaandeweg kan toch opgemerkt worden dat ‘verschil’ op een bepaalde manier net zo belangrijk is als het Verschilloze. Immers, ieder herkennen van verschil^{loos}heid is uitsluitend mogelijk dankzij het zien van verschil. Ieder wijzen naar iets is aanbrengen van verschil.

Zo ook brengt ieder woord in dit boek alleen maar verschil aan – en toch is het mogelijk dat een enkel woord, of een pauze tussen twee woorden, op onverwachte wijze het Verschilloze doet beseffen.

Verschil ontwaren tussen waar en minder waar

Als je behoefte hebt om te weten te komen wat waar is, of echt, gaat het erom te leren zien wat precies het verschil uitmaakt tussen waarheid en onwaarheid, en ook tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid. Vooral geldt dit voor Waarheid of Werkelijkheid in de uiteindelijke zin van het woord – hiermee bedoel ik datgene *wat nooit ophoudt werkelijk te zijn*, waarin de zintuiglijk-waarneembare wereld die gewoonlijk ‘werkelijkheid’ wordt genoemd, slechts tijdelijk opkomt. Als je de behoefte aan het kennen van deze onafgebroken Waarheid of Werkelijkheid oprecht volgt, zul je merken dat het aan jou is om te beoordelen wat waar is, en wat minder waar is of zelfs helemaal niet waar.

Maar als je dan jezelf de vraag stelt: ‘Wat is waar?’, kun je meemaken dat je geen antwoord voelt opwellen. Dan kan de conclusie luiden: ‘Dat weet ik juist niet.’ Je treft een *niet-weten* aan – meestal is dit iets wat er verder maar bij gelaten wordt. Het werkelijk waarden van ‘niet-weten’ komt zelden voor. Niet-weten kan eigenlijk pas als bevrijdende waarheid tot je doordringen als je herhaaldelijk hebt gemerkt dat alles wat je weet geen antwoord biedt op deze meest essentiële behoefte in je leven.

Je zou jezelf de vraag kunnen stellen: ‘Waar gaat het mij om? Wat is voor mij werkelijk van belang?’ Met andere woorden: wat is voor mij ‘verschillig’? Hoe *ontwaar* ik wat waar is, en voor mij belangrijk? Wat is in dit leven het meest waard om aandacht aan te geven of mezelf aan te wijden?

Hierbij kun je misschien iets opmerken dat ‘het meest jezelf’ voelt, ‘het meest dichtbij of het meest bekend’. Misschien kun je opmerken dat je dit ‘jezelf’, je ‘eigen ware natuur’, graag zo volledig mogelijk zou willen leven. Deze ware natuur kan als vrijheid gevoeld worden, als bevrijding van onwaarheid en onvrijheid. Dit kan een diep verlangen wekken, een verlangen naar een bevrijding die blijvend is.

Het belang van waarden

Hier kun je merken dat dit je opnieuw wijst op het belang van het herkennen van verschil, van onderscheid-maken, en van het *waarden* van datgene wat binnen dit verschillende als ‘beter’, ‘helpender’ of ‘echter’ dan iets anders wordt ervaren.

Het is een aantreffen van een innerlijk reeds aanwezige hiërarchie. De vrijheid van je ware natuur blijkt niet iets te zijn dat je gecreëerd hebt of dat je zou kunnen creëren (dat wil zeggen als je ‘eigen’ visie op de werkelijkheid, een van de vele mogelijke denkbeelden), maar gewoon altijd al ‘het geval’.

Dit gegeven lijkt op de oorsprong van alle religies – of eigenlijk van religie op zich. Want wat is religie eigenlijk? Een belangrijk aspect van religie is dat iets als waardevoller of ontzagwekkender beleefd wordt dan iets anders, en dat dit waardevollere vervolgens aandacht gegeven wordt of enige tijd gegund. Je kunt dit waarden noemen. Religie is een mooi voorbeeld van een volgorde of hiërarchie van waardering.

Wat in religie echter wel vervat zit, is de veronderstelling van een tweede bewustzijn, en wel een alomvattend of ‘hoger’ bewustzijn dat verschillend is van jouw bewustzijn. Zodra je beseft dat dit een veronderstelling is, kun je je afvragen of dit waar is. Zijn er twee bewustzijns, is er een ‘hoger’ bewustzijn dan het jouwe?

Bij het beluisteren van deze vraag kan natuurlijk geput worden uit de herinnering aan berichten die aangeleverd zijn. Je kunt onder de indruk raken van allerlei beschrijvingen van verschil, allerlei ‘weten’. De vele zogenaamd heilige boeken bevatten allemaal vormen van weten. Weten in het ene boek staat echter vaak haaks op weten in het andere.

Ook wat dit betreft kan opgemerkt worden dat veel van die teksten gebaseerd zijn op veronderstellingen en interpretaties van fenomenen die nog volslagen onbegrijpelijk zijn, zoals de berichten over aartsvaders en profeten die oog in oog stonden met bronnen van licht of vuur.* Bestaat er wel een betrouwbaar bericht over dit onbegrijpelijke?

En op grond van wát kan ik eigenlijk onderscheid maken? Is het niet zo dat we ons heel gemakkelijk kunnen vergissen, en dat we ons, op zoek naar bevrijding uit verwarring, wenden tot iets dat helemaal geen bevrijding schenkt? Over de noodzaak om zelf onderscheid te leren maken zei de twintigste-eeuwse Advaita-leraar Nisargadatta Maharaj eens: “De deur waarachter je gevangen zit is ook de deur waardoor je naar buiten kunt. Het ‘ik ben’ is de deur.† Blijf bij die deur totdat hij opengaat. In werkelijkheid is de deur al open, maar jij staat er niet bij. Jij staat te wachten bij deuren die op een muur geschilderd zijn, die echt nooit open zullen gaan.”^[2]

Je moet het zelf leren, en toch heb je in de meeste gevallen ook nog de hulp van iemand anders nodig, en ook van teksten die je op het ware onderscheid kunnen wijzen. Ook al zijn er teksten die eerlijk gezegd lijken op de zojuist genoemde geschilderde deuren, er bestaan gelukkig teksten die het ware onderscheid aanreiken, die wijzen naar de

---

* Een mooi voorbeeld hiervan is het Bijbelse verhaal over Mozes en de brandende braamstruik, in het derde hoofdstuk van *Exodus*. Uit de brandende struik klonk een stem die Mozes interpreteerde als ‘van God’. Op de vraag wat de naam was van deze stem, was het antwoord: “Ik ben die Ik ben” – later meldde Ramana Maharshi herhaaldelijk dat dit de beste definitie is van God (zie bijvoorbeeld *Talks* nr. 106 en 354). Het is een definitie van Dat wat nou juist *nooit* gedefinieerd kan worden. “Ik ben die Ik ben” betekent dat dit zo ongeveer alles is wat over de Werkelijkheid gezegd kan worden, omdat hier geen enkel concept, idee of verwoording kloppend kan zijn.

† Nisargadatta benadrukte altijd dit loutere gevoel ‘ik ben’. Het was zijn term voor je beleving dat je er al gewoon *bent*, voordat er een persoonlijke invulling of identificatie in je oprijst. Zijn nadruk lag hier omdat dit je enige betrouwbare uitgangspunt is.

deur die al open staat. Ik geloof dat er in ieder geval *gedeeltes* van teksten zijn die wat dit betreft geheel betrouwbaar zijn. Ik beschouw een tekst als betrouwbaar genoeg als hij hulp biedt bij het zelf ontdekken van wat waar is, dus hulp bij het zelf onderscheid leren maken in de diepste zin van het woord, waardoor je leert zien wát precies datgene is wat bevrijding schenkt, en wat niet.

Het Advaita-geschrift Viveka Chudamani

Zo’n hulpbiedende tekst is het Advaita-geschrift *Viveka Chudamani* – in het Nederlands ‘Het ware onderscheid als kroonjuweel’. Dit geschrift bied ik in dit boek in vertaling aan, zodat het als hulp kan dienen voor het scherpen van je onderscheidingsvermogen, waarmee je zelf het verschil kunt ontdekken tussen dat wat altijd al het geval is (en altijd al vrij), en dat wat tijdelijk is en wat herhaaldelijk de suggestie van onvrijheid kan wekken. De *Viveka Chudamani* is een van de meest differentiërende (dat wil zeggen ‘verschillen benoemende’) teksten van de radicale Advaita Vedanta. Wel wordt, net als in de eerder genoemde Advaita-teksten die louter *verschilloosheid* benadrukken, de uiteindelijke Werkelijkheid erin beschreven als zonder enig verschil te zijn, maar veel passages zijn juist gewijd aan het onderscheid tussen allerlei specificiteiten, herhaaldelijk beschreven op een uiterst subtiele manier.

Het geschrift is eigenlijk een lofzang op het ongelooflijke vermogen in de mens dat hij kan ontwaren wat werkelijk is, en wát het nu precies is waarin dit verschilt van het onwerkelijke. Op het moment van dit ontwaren blijkt het werkelijke geheel *verschilloos* te zijn, en blijkt het onwerkelijke gekenmerkt te blijven door een eindeloos voortgaande differentiëring. Dit ontwaren brengt je bij het diepgaande, onmiddellijke inzicht dat ik graag benoem als *Besef*.

In het Westen is de *Viveka Chudamani* waarschijnlijk de bekendste tekst van de klassieke Advaita Vedanta – veel geïnteresseerde mensen associëren de naam Shankara en de Advaita-traditie vooral met deze tekst.^[3] Binnen de Indiase traditie van de Advaita Vedanta wordt de *Viveka Chudamani* inderdaad beschouwd als een geschrift van Shankara, de beroemde achtste-eeuwse grondlegger van de Advaita. Dit

wordt echter door de meeste westerse onderzoekers betwist.^[4] Ik denk dat deze onderzoekers gelijk hebben; toch neemt dit niet weg dat het geschrift zeer belangrijk en dienend is, wie het ook geschreven heeft. Ik durf zelfs te zeggen dat er geen betere tekst is om de benadering van de Advaita Vedanta te leren kennen. Hij biedt een goed zicht op het geheel ervan.

Ik ga al jarenlang op een intense manier om met deze tekst, vooral met behulp van een eigen handgeschreven samenvatting van tien pagina's, en ik heb er vroeger al vaak over gedacht hem te vertalen. Maar steeds werd ik daarvan afgehouden door een zekere weerstand. Veel in de tekst kan ik herkennen en beamen, maar er staan ook herhaaldelijk passages in waarvan ik het gevoel heb dat dit niet een waarheid betreft die algemeen geldend is; hooguit alleen voor een bepaalde groep, in een bepaalde tijd en onder bepaalde voorwaarden. Dit soort passages kunnen tot onnodige verwarring bij de lezer leiden.

Maar gelukkig reikt de tekst tegelijkertijd de sleutel aan om dit soort beperkingen te doorzien. Hij biedt dus eigenlijk het middel om ook zichzelf op te heffen.

Als een openbaring

Ik kan me herinneren hoe ik op een gegeven moment de eenvoud van het tweetal aanduidingen 'verschil' en 'Verschilloos' als een werkelijke openbaring heb ervaren. Ik liep op dat moment buiten, en opeens zag ik dat het hele boek, met zijn verwarrende veelvoud van onderwerpen, eigenlijk alleen maar over *twee* dingen gaat: over verschil en het Verschilloze. Ik was al een hele tijd bezig met pogingen om het boek een zekere ordening te geven, aan de hand van de genoemde samenvatting die ik vaak met me meedroeg. Ook in deze samenvatting wemelde het nog van de onderwerpen, elk met een verschillend-voelende nadruk. En nu was er opeens deze ongelooflijke duidelijkheid – zelfs de uitdrukking 'het ei van Columbus' kwam in me op. Wat een eenvoud! Alles is hier namelijk in vervat, eindelijk is er helderheid. Er is alleen maar verschil en Verschilloos!

Deze helderheid gaf voor mij de doorslag, waarna ik voelde 'ja, ik wil dit essentiële punt doorgeven, en ik zal daarom dit geschrift toch gaan vertalen.' Het voelde als een juichen, alsof ik 'de sleutel' in handen had en hem alleen maar hoefde door te geven. Ik had ontdekt dat het juist op de plaats van het meest verfijnde verschil slechts om één vraag gaat: is de verdere differentiëring in jezelf nu helemaal gestopt, óf gaat deze toch nog opnieuw door met verder en verder verfijnen?

Je ziet dan namelijk opeens waar het beroemde zoekerschap uit bestaat: een steeds weer verder gaan met het zoeken naar een *fenomeen*, naar iets dat verschilt van een ander fenomeen, zoals bijvoorbeeld een eerdere ervaring. Het 'fenomeenloze' ontgaat je, omdat je er al vanuit kijkt. Omdat *jij* in deze seconde al licht schenkt aan fenomenen.

In de tekst werd ik in het bijzonder getroffen door een paar verzen, namelijk vers 219 tot en met 222. Vers 220 zegt bijvoorbeeld: "Een onnozel mens denkt dat hij de zon ziet terwijl hij naar een weerspiegeling van de zon kijkt op het water in een pot. Op een vergelijkbare manier identificeert iemand die geen besef heeft, zichzelf met de verschil-aanbrengende weerspiegeling van Bewustzijn die in zijn psyche verschijnt. Hij maakt de vergissing om bij deze weerspiegeling te denken: 'dit ben ik'."

In deze verwoording betekent 'de weerspiegeling van Bewustzijn' de bewuste geest,* en er wordt benadrukt dat deze geest een fenomeen is, een object, en dat Bewustzijn zelf nooit een fenomeen of object is. Het gaat om het herkennen van het 'vanuit *Je*zelf' licht-schenkende dat Bewustzijn onafgebroken is. Het licht komt echt nergens anders vandaan dan van Jou. Zodra je dit ziet, houdt alles op. Jij als persoon houdt op. De clou zit hem in het inzicht dat pas zodra verschillen helemaal zijn doorzien, vrijheid herkend wordt. De traditie noemt dit 'Er is geen tweede.'

---

* 'De bewuste geest' is aanduiding voor dat wat in het algemeen, ook door hersenwetenschappers, 'het bewustzijn' wordt genoemd. Om verwarring te vermijden is de term 'bewustzijn' in dit boek uitsluitend gebruikt voor Bewustzijn-op-zich.